

RECENZIJAS

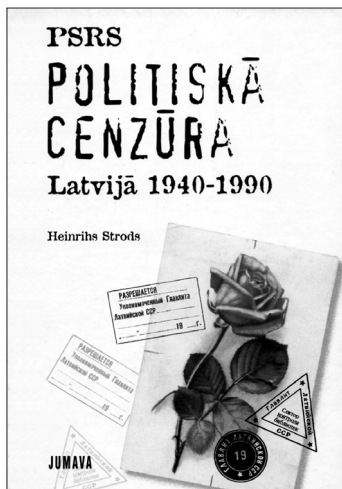
Strods H. PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940–1990. 1. daļa. – Rīga: Jumava, 2010. – 472 lpp.: il.

Totalitārā padomju režīma būtības izpratne nav iespējama bez šīs iekārtas neatņemamas sastāvdaļas un balsta – politiskās cenzūras vēstures izpēti. Jāatzīst, ka minētās problemātikas izpēti Latvijas vēstures literatūrā līdz šim ir bijusi diezgan fragmentāra vai tikai ilustratīva. Tāpēc tagad pie lasītājiem nonākusi Heinriha Stroda monogrāfija par padomju cenzūras vēsturi Latvijā, pelna īpašu ievēriību. Atzīmējams, ka H. Strods jau iepriekš ir veicis milzīgu darbu, sastādot un sagatavojot publicēšanai dokumentu krājumu, kurā ietverts

PSRS Glavlieta (PSRS Ministru Padomes Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai atklātos iespieddarbos) 1970. gadā izveidotais apjomīgais publicēšanai aizliegto datu saraksts un to pavadošie dokumenti.¹ Šis dokumentu krājums uzskatāms par vienu no nozīmīgākajām vēstures avotu publikācijām attiecībā uz padomju režīma varas periodu.

Recenzējamā monogrāfija ir balstīta plašā vēstures avotu bāzē, tās uzrakstīšanai izmantoti Latvijas, Krievijas, Lietuvas un Vācijas arhīvu dokumenti, muzeju materiāli un atmiņas. Grāmatu gan pēc tās strukturējuma, gan satura izklāsta autors ir izveidojis kā augsta līmeņa akadēmiski zinātnisku darbu, reizē izsakot savu personisko viedokli, kurš rosina diskusiju un akcentē tālākos šīs tēmas izpēti virzienus.

Darba ievadā pētnieks sniedzis cenzūras jēdziena vēsturiskās izcelsmes skaidrojumu un tās būtības definējumus. Autors pamatoti uzsvēris padomju cenzūras totālo jeb visaptverošo raksturu, kas to atšķir un padara nesalīdzināmu ar Eiropā pastāvējušiem cenzūras veidiem un praksi, jo PSRS cenzūra darbojās ārpus likuma (12., 13. lpp.).

¹ PSRS atklātajos iespieddarbos, radio un televīzijas raidījumos publicēšanai aizliegto datu saraksts. Slepeni. 1. eksemplārs. Maskava, 1970. Dokumentu krājums / Sast. H. Strods. – Rīga, 2008. – 399 lpp.

Ļoti veiksmīgi uzrakstīts ir historiogrāfijas un avotu apskats, kurā īsi koncentrētā veidā, bet vienlaikus arī izsmeljoši autors spējis aptvert visbūtiskākās avotpētnieciskās un historiogrāfiskās problēmas, ar kādām nākas saskarties padomju cenzūras vēstures izpētē Latvijā. Pelnīti asi kritisks vērtējums šajā apskatā ir dots “Latvijas enciklopēdijā” (jaunākajā mūsu valstī izdotajā enciklopēdijā) ievietotajam cenzūrai veltītajam šķirklī, kurš ir gan kļūdainš, gan nesniedz vēsturiski precīzu izpratni par padomju cenzūras būtību, raksturu un izpausmes veidiem (18., 19. lpp.). Pamatā zinātniski korekti autors izvērtējis galvenās līdzšinējās padomju cenzūrai veltītās vēstures avotu publikācijas Latvijā. Tomēr, šķiet, būtu bijis pārskatāmāk šo publikāciju analīzi apkopot vienuviet, nevis atdalīt materiālu par J. Riekstiņa un R. Viksnes devumu (19. lpp.) no dokumentu krājuma “Latvija padomju režīma varā (1945–1986)” izvērtējuma (31. lpp.). Attiecībā uz šo dokumentu krājumu jāpiebilst, ka A. Lucēvičas ziņojums par politiskās cenzūras darbu 1975.–1976. gadā nav pēdējais šīs nodaļas dokuments. Krājumā ievietots arī viņas ziņojums par cenzūras darbu 1978. gada nogalē un 1979. gadā.² Ārkārtīgi būtiski, ka autors akcentējis tās objektīvās grūtības, kuras faktiski neļauj uzrakstīt visaptverošu un izsmeljošu padomju cenzūras vēsturi, jo to “apgrūtinā visu primāro cenzūras materiālu iznīcināšana” jau drīz pēc to tapšanas (22. lpp.) un tas, ka daudzus obligātos norādījumus un rīkojumus sava darba veikšanai cenzori saņēmuši mutiski vai telefoniski (26. lpp.).

Grāmatas pirmās daļas “PSRS valsts cenzūras organizācija” atsevišķās apakšnodaļās aplūkota PSRS Galvenās literatūras pārvaldes (GLP) un tai pakļautās Latvijas PSR GLP (LGLP) struktūra un darbība. Pētnieks izdarījis rūpīgu un daudzās uzskatāmās tabulās apkopotu Latvijas PSR cenzoru personālsastāva struktūranalīzi, kura iespēju robežās dod priekšstatu par cenzoru skaitu (98. lpp.), viņu piederību kompartijai vai komjaunatnei (99. lpp.), izglītības līmeni (100., 101. lpp.) un nacionālo sastāvu (101. lpp.). Tādā pašā veidā apkoptas ziņas par LGLP priekšniekiem no 1944. līdz 1989. gadam, norādot kā oficiālos, tā arī faktiskos amata zaudēšanas iemeslus, tādi bija gan radnieku pieņemšana darbā, gan amorāla uzvedība, gan nespēja vadīt iestādi, gan ieskaitīšana nacionālkomunistos (109. lpp.). Pamatojoties uz arhīvu dokumentiem, spilgti parādīts, ka Maskavas priekšniecība bija ārkārtīgi neapmierināta ar Latvijas PSR cenzoru korpasa kvalitāti. Vēl 1958. gadā Latvijas PSR GLP ierindoja visatpalikušāko skaitā, “kā pirmo, kurā strādā maz cenzoru ar augstāko izglītību, dažreiz cenzūras orgānos nokļuvuši maz sagatavoti un pat analfabētiski cilvēki” (112. lpp.). Šis vērtējums atzīstams par objektīvu. No 60. gadiem aizvien lielāka uzmanība tika pievērsta pašcenzūras attīstīšanai, cenzoru funkcijas uzticot pašiem autoriem, izdevniecību, preses, radio un televīzijas redaktoriem, bibliotēku un muzeju vadītājiem. Sākās tā saucamo sabiedrisko palīgu piesaistīšana un konsultantu meklēšana (113., 114. lpp.). Jāsaka, ka šādas pašcenzūras veicināšanas akcijas izrādījās visai veiksmīgas un ar tālejošām sekām.

² Sk.: Latvija padomju režīma varā. 1945–1986: Dokumentu krājums / Atbildīgā redaktore I. Šneidere. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. – 285.–294. lpp.

Grāmatas otrajā daļā atspoguļota padomju cenzūras darbība Latvijā, atsevišķās nodaļās izdalot un analizējot šādus cenzūras darbības virzienus: Bibliotēku cenzūra, Daiļliteratūras un zinātnes cenzūra, Preses cenzūra, Tipogrāfiju cenzūra, Radio un televīzijas raidījumu cenzūra, Muzeju, mākslas un kino cenzūra, Ārzemju un trimdas literatūras cenzūra, Cenzūras politpaziņojumi, Personīgās sarakstes cenzūra un Pēccenzūra. Jau iepazīšanās vien ar šo aplūkojamo tēmu virsrakstiem uzskatāmi apliecina padomju politiskās cenzūras visaptverošo raksturu, tās centienus kontrolēt un uzraudzīt ne tikai publisko uzskatu paušanu, bet arī iejaukties cilvēku personiskajā dzīvē. Tāpēc pilnīgi maldīgs ir no 19. gadsimta mantotais priekšstats par cenzoriem – ierēdņiem, kuri ar zīmuli rokā cītīgi lasa grāmatu manuskriptus vai uzmanīgi pēta iespiešanai nododamās avīžu slejas, meklējot tur ķecerīgas domas. Padomju cenzoram bija jāpārbauda pat estrādes un cirka priekšnesumu programmas, jāvērtē gleznu un skulptūru atbilstība “sociālistiskā reālisma” prasībām, jārokas pa ārzemju tautiešu radiniekiem Latvijā atsūtītajām paciņām.

Pētījumā atrodami patiesi šausminoši skaitļi par padomju režīma veikto grāmatu iznīcināšanu jeb bibliocīdu Latvijā. Tā laika posmā no 1940. līdz 1977. gadam Latvijā bija iznīcinātas 17 387 778 grāmatas, no kurām tikai 749 500 iznīcināšanā vainojams nacistiskās Vācijas okupācijas režīms (179. lpp.). Taču padomju cenzūras uzdevums bija ne tikai izņemt no apgrozības “buržuāzisko autoru ideoloģiski kaitīgās” grāmatas. Tiklīdz kārtējais “izcilais padomju valsts un partijas darbinieks, uzticamais Ļeņina–Staļina līdzgaitnieks” vai “Ļeņina darba turpinātājs” krita neželastībā un pārtapa “tautas ienaidniekā” jeb aizmirstībai nododamā personā, atkal pie darba nācās ķerties cenzoriem, jo no grāmatu plauktiem tagad bija jāpazūd šo bijušo vadoņu rakstiem, no enciklopēdijām rūpīgi bija jāizgriež viņu portreti, jāaizlīmē lappuses ar viņiem veltītajiem cildinājumiem vai pieminējumiem. Tā 1953. gadā PSRS Glavļita priekšnieks sagatavoja izziņu par to grāmatu izņemšanu, kurās minēts vai citēts L. Berija, uz 38 lappusēm ar tūkstošiem grāmatu nosaukumu. Ar L. Berijas vārdu saistītās literatūras un portretu izņemšana turpinājās piecus gadus, 1956. gadā nāca klāt vēl papildus saraksti berijiskās literatūras izņemšanai (159., 160. lpp.). 1957. gadā līdzīgs liktenis piemeklēja “antipartijiskās grupas” locekļus – V. Molotovu, G. Maļenkovu, L. Kaganoviču un D. Šepilovu daudzinošo literatūru. Izņemti tika paša “visu laiku diženākā vadoņa” J. Staļina raksti un darbi par viņu (166. lpp.). 1987. gadā izņemamās literatūras klāstā Glavļits iekļāva divu bijušo PSKP CK ģenerāļsekretāru – L. Brežņeva un K. Čerņenko darbus (168. lpp.). Jāatgādina, ka pēc 1964. gada no padomju publiskās telpas pazuda faktiski jēlkādi no amata atstādinātā un pensijā aizsūtītā kompartijas vadītāja Ņ. Hruščova pieminējumi, bet cenzorus no plašāka grāmatu sijašanas darba paglāba tas, ka Ņ. Hruščovs ar sevis iemūžināšanu grāmatniecībā īpaši neaizrāvās.

Ļoti precīzs ir autora secinājums, ka LGLP cenzori nezināja savas Maskavas priekšniecības izstrādātos priekšrakstus un bieži aizlīdzda darbus vienkārši uz labu laimi katram gadījumam (213. lpp.). Te būtu vietā papildinājums, ka vēl 1976. gadā Latvijas PSR Glavļits tās priekšnieces personā

uzskatīja par pareizu bēdīgi slaveno VK(b)P CK 1946. gada lēmumu "Par žurnāliem "Zvezda" un "Ļeņingrad""", kuru jau 1958. gadā PSKP CK bija atzinusi par kļūdainu, bet Latvijas PSR cenzoriem šis tumsonīgais lēmums kalpoja par pamatu cenzūras svītrojumu izdarīšanai.³

Vienīgo konceptuālo iebildumu izraisa autora tēze, ka "Maskavas dik-tētā PSRS kultūra [...] pēc būtības [bija] krievu nacionālā kultūra" (14. lpp.). Krievu kultūra piedzīvoja to pašu "sociālistisko noplicināšanu", ko Latvijas un citu padomju impērijas varā nokļuvušo tautu kultūras, turklāt daudz smagākā veidā. Atcerēsimies kaut vai drausmīgo krievu kultūras un mākslas vērtību izpostīšanu, izvazāšanu un izpārdošanu uz ārzemēm drīz pēc boļševiku uzvaras. Padomju cenzūra tieši tāpat iznīcināja grāmatas, apkaroja brīvo radošo domu arī Krievijā, neaizmirsīsim kaut vai minēto lēmumu žurnālu "Zvezda" un "Ļeņingrad" lietā.

Diemžēl šo visnotaļ labi uzrakstīto un neapšaubāmi zinātniski augstvērtīgo darbu jūtamī skāris milzīgs daudzums drukas kļūdu, sastopami vairāki izlaidumi, kļūdainas un nepilnīgas atsauces, vietumis saturiski nesaprotami vai viegli pārprotami teikumi un apzīmējumi. Tā 1923. gadā Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas (VK(b)P) nosaukums vēl nepastāvēja (10. lpp.), toreiz tā saucās par Krievijas Komunistisko (boļševiku) partiju (KK(b)P), kā pareizi minēts turpat nākamajā lappusē (11. lpp.), PSRS Konstitūcija tika pieņemta nevis 1976. (11. lpp.), bet gan 1977. gadā. Raksturojot boļševiku cīņu ar saviem pretiniekiem, autors izdalījis fiziskas iznīcināšanas periodu (1917.–1956. g.) un garīgās "profilaktēšanas" posmu (1960.–1976. g.) (11. lpp.). Rodas jautājums – vai boļševiki laika posmā no 1956. līdz 1960. gadam neīstenoja nekādas politiskās represijas? Neprecīza ir 37. atsauce (37. lpp.), šķirkļis "Cenzūra" atrodams "Latvijas enciklopēdijas" I, nevis II sējumā. Savukārt 42. atsaucē minētā publikācija ievietota "Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā", nevis žurnālā "Latvijas Vēsture" (37. lpp.). Pilnīgi nesaprotama ir 100. atsauce (41. lpp.). Saīsinājumu vienlaidus lietošana un to savirknējumi (45. lpp.) apgrūtina teksta uztveri, reizē te sastopama liekvārdība. Drukas kļūda atrodama shēmā "PSRS totalitārā politiskā cenzūra Latvijā (1944–1990)" (ielīme starp 48. un 49. lpp.) – KLP CK vietā būtu jābūt LKP CK. Nesaprotami vai pārprotami ir tādi jēdzieni, termini un apzīmējumi kā "Krievijas IV impērija" (20., 410., 431. lpp.), "militārā nevardarbīgā pretošanās" (64. lpp.), "VDK [Valsts drošības komitejas? – A. Ž.] luterāņu prāvests" (65. lpp.), "pašokupācija" (120. lpp.), padomju literatūras "pikulizācija" (202. lpp.), "Kalašņikova cenzūra" (248. lpp.), "iekarotāju preses konferences" (279. lpp.), "pavairošanas aparātu pārkāpumi" (305. lpp.), "Pelšes galvenais cenzors" (321. lpp.), "kinofilmu libreti" (337. lpp.), "zemes paugurus aizliegts publicēt" (350. lpp.), "'isticīgie' mākslinieki" (355. lpp.), "tautu asimilēt līdz pilnīgai iznīcināšanai krievu nācijā" (383. lpp.), "PSKP (LKP) CK lozungs: "Visi dara tā"" (410. lpp.), "CDK" (437. lpp.), "varas trūkuma sabrukums" (446. lpp.), "garīgi divvalodīgā katakombu kultūra" (447. lpp.).

Sevišķi nepatīkama drukas kļūda ir ieviesusies, minot Latvijas PSR cenzoru skaitu – 50 757 cenzori 1954. gada 1. aprīlī (101. lpp.). Tāpat

³ Latvija padomju režīma varā .. – 283., 284. lpp.

drukas kļūdas sastopamas gadskaitļos, tā Latvijas PSR Ministru kabineta likumu par galveno literatūras pārvaldi pieņēma 1940. gada 9. augustā, nevis 1941. gadā, arī rikojums par “politisko redaktoru” iecelšanu tika izdots šī paša gada 23. augustā, bet ne 1941. gadā (140. lpp.). Tā paša veida kļūda atrodama 232. lappusē, kur 1792. gada vietā būtu jābūt 1972. gadam.

Vietumis kļūdaini minēti atsevišķu personu amata nosaukumi. Piemēram, Georgijs Aleksandrovs neieņēma VK(b)P CK sekretāra amatu (315. lpp.), bet bija VK(b)P CK Propagandas un aģitācijas pārvaldes priekšnieks.⁴ Savukārt Maskavas ebreju teātra galvenais režisors Solomons Mihoelss nodēvēts par Mihoelisu un Mihoeli (207., 464. lpp.). Te nu reizē kritizējams ir grāmatas beigās ievietotais personu rādītājs, kurā nav konsekvences ar pilnu personu vārdu uzrādīšanu. Saprotais, ka ne visām personām var noskaidrot vārdus, taču rādītājā līdzās jau minētajam S. Mihoelsam ir vesela rinda pat pasaulslaveni zinātnes un kultūras darbinieku, kuru vārdi nav norādīti.

Apsveicama un tiešām labi iecerēta un realizēta ir autora ideja atsevišķu dokumentu izklāstu veikt tabulu veidā, tādējādi padarot konkrētā materiāla uztveri daudz vieglāku un uzskatāmāku. Tas attiecas uz diviem Latvijas PSR Glavļita priekšnieces A. Lucēvičas slepenajiem ziņojumiem LKP CK par politiskās cenzūras darbu 1975.–1976. gadā un 1978. gada beigās un 1979. gadā, no kuriem pētnieks izveidojis attiecīgi 63. tabulu “Svarīgākie politiskās cenzūras aizliegumi Rīgā (1975. g. jūnijs – 1976. g. jūnijs)” (237.–239. lpp.) un 67. tabulu ar tādu pašu nosaukumu, kurā apkopotas ziņas par cenzūras darbu 1978. gada IV ceturksnī un 1979. gadā (244.–246. lpp.). Taču, salīdzinot ar minēto dokumentu pirmpublicējumu,⁵ par kuru trūkst atsaucē norādes, konstatējama virkne neprecizitāšu un izlaidumu. Tā 63. tabulas 9. ailē (237. lpp.) Ā. Hitlera vietā jābūt minētam K. Ulmanim;⁶ 19. ailē (238. lpp.) norādītajā aprakstā bija runa nevis par latviešu leģionāru un 43. gvardes divīzijas kopējām iedzēšanām, bet gan par sarunu starp mājas saimnieku un gvardes divīzijas karavīriem, kurā pēdējie tikai teikuši, ka satikšanās gadījumā ar leģionāriem būtu varējuši kopā iedzert;⁷ 23. ailē (239. lpp.) runa bija par divu, nevis viena Rīgas restorāna “Ruse” afišplakātu aizliegšanu;⁸ tabulā izlaists, ka pārstrādei atdots Zinību biedrības lektoriem paredzētais palīgmateriāls “Mierīgā līdzāspastāvēšana un ideoloģiskā cīņa”, jo tajā “izklāstīti akadēmiķa Saharova un no PSRS izraidītā Solžeņicina darbības fakti un “teorijas””.⁹ Attiecīgi 67. tabulas 2. ailē (244. lpp.) Tehniskās analīzes vietā jābūt Termiskās analīzei un runa ir par PSRS atpalcību termiskās, nevis tehniskās analīzes aparātu izstrādē;¹⁰ 7. ailē (245. lpp.) teikts nevis tas, ka

⁴ Центральный Комитет КПСС, ВКП(б), РКП (б), РСДРП (б): Историко-биографический справочник / Сост. Ю. В. Горячев. – Москва, 2005. – С. 123, 124.

⁵ Latvija padomju režīma varā .. – 276.–294. lpp.

⁶ Turpat. – 282. lpp.

⁷ Turpat. – 283. lpp.

⁸ Turpat. – 284. lpp.

⁹ Turpat.

¹⁰ Turpat. – 291. lpp.

J. Sudrabkalns aizstāvējis Aspaziju, bet gan par Z. Skujiņa vēstuli J. Sudrabkalnam ar lūgumu panākt Aspazijas rehabilitāciju;¹¹ 8. ailē (245. lpp.) minētajam cenzūras secinājumam vajadzētu būt šādam: “nepareizi apgalvots, ka memoriālie Brāļu kapi Rīgā esot tikai pieminekļi Pirmā pasaules kara kauju laukos kritušajiem latviešu strēlniekiem, lai gan ir vispārzināms, ka tos plaši izmantoja arī buržuāziskās Latvijas valdītāji gan apbedījumu veikšanai, gan savu pretpadomju mērķu propagandai”.¹² Tabulā izlaists starpaugstskolu krājums “Nacionālās un literārās attiecības”, kurā cenzūra bija atradusi “reakcionāra buržuāziska rakstnieka citātu, kurā viņš, no vienas puses, atzīst, ka latvieši mīl un augstu vērtē krievu literatūru, bet, no otras, – apsaukā padomju rakstniekus par “aprobežotiem padomju kroņa skribentiem””.¹³ Tieši tāpat izlaists kāds izvešanai uz ārzemēm paredzētais Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas materiāls, kuru cenzūra aizturēja, lai izņemtu atsauci uz Maskavā 1919. gadā izdoto grāmatu “Oktobra revolūcija un proletariāta diktatūra”, kas atradās no brīvās pieejas fonda izņemamo grāmatu sarakstā.¹⁴ 11. ailē (245. lpp.) runa nav par kādu E. Bekešu, bet gan par Čehoslovākijas Republikas prezidentu Edvardu Benešu,¹⁵ 14. ailē (245. lpp.) minētais attiecas uz publikāciju laikrakstā “Literatūra un Māksla”, bet ne žurnālā “Māksla”.¹⁶ 16. ailē (246. lpp.) precīzais tur norādītā raksta nosaukums ir “Ieskats K. Skalbes dzejā”.¹⁷ Savukārt 18. ailē (246. lpp.) minētā materiāla nosaukums bija “Ne tikai dzērvēm vajadzīgs purvs”, bet cenzūras aizlieguma iemesls “pārpurvojušos zemju nosusināšanas apšaubīšana kategoriskā formā”.¹⁸

Negribētos drukas un pārrakstīšanās kļūdu lielo skaitu pārnest vienīgi autoram. Šādu kļūdu biežums nu jau vairākus gadus uzskatāms arī par Latvijas grāmatniecības hronisku kaiti, jo daudzas izdevniecības taupa savus finanšu līdzekļus uz tajās iznākušo grāmatu kvalitātes rēķina, nenodrošinot kvalificētu literāro un vajadzības gadījumā zinātnisko rediģēšanu.

Neraugoties uz šeit izteiktajām kritiskajām piezīmēm, H. Stroda monogrāfija noteikti un pelnīti ieņems paliekošu vietu Latvijas historiogrāfijā, jo tas ir pirmais pētījums par padomju politisko cenzūru Latvijā, nopietns aizsākums šīs tēmas turpināšanai. Jācer, ka, izlasot šo grāmatu, mēs beidzot uzdrīkstēsīsimies sākt paškritiski izvērtēt tās ilgtspējīgās sekas, ko aiz sevis atstājis svešzemju totalitārās lielvaras izveidotais garīgās apspiešanas instruments. Mēs, latvieši, nebrīves gados tik labi bijām iedidīti pašcenzūrā, ka, atguvuši brīvību, tūlīt ķērāmies pie sava bibliocīda, jo kādā citā vārdā lai nosauc padomju varas laikā izdoto grāmatu masveida izmešanu no bibliotēkām, izvazāšanu, dedzināšanu kurtuvēs. Diezin vai jēlka nā-

¹¹ Latvija padomju režīma varā .. – 291. lpp.

¹² Turpat. – 292. lpp.

¹³ Turpat.

¹⁴ Turpat.

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Turpat. – 293. lpp.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Turpat.

kamo paudžu vēsturnieki, ja tādi vispār būs, spēs saskaitīt atjaunotajā Latvijas Republikā iznīcināto grāmatu tūkstošus, bet par vienu gan mēs varam būt droši – paldies mums par to neteiks. Šeit, Latvijas Zinātņu akadēmijas augstceltnē, kādreiz bija laba un bagātīga bibliotēka, 90. gadu sākumā tā tika iznīcināta un izvazāta. Šo melno darbu pastrādāja ne jau politiskā cenzūra, bet “naudas cenzūra”, jo bibliotēkas telpas iekārāja banka. Taču būtība no tā nemainās, bibliotēkas vairs nav.

Arturs Žvinklis

Represijas pret latviešiem PSRS
1937–1938. Dokumentu krājums /
Sast. J. Riekstiņš. – Rīga: Latvijas
Valsts arhīvs, 2009. – 271 lpp., kop-
sav. angļu val.

Latvijas Valsts arhīvs 2009. gadā izdevis dokumentu krājumu par latviešiem nozīmīgo jautājumu, kurš skar vienu no traģiskajām lappusēm latviešu tautas likteņos, t.i., par asiņaino teroru, kas pret latviešiem bija organizēts 1937.–1938. gadā un kam par upuri kļuva ap 25 000 PSRS dzīvojošo latviešu (galvenokārt vīrieši), no kuriem 16 573 “latviešu operācijas” laikā, t.i., tikai dažu mēnešu laikā bija nošauti.

Tika likvidētas visas Padomju Savienībā pastāvošās latviešu skolas, klubi, avīzes, teātri, biedrības, ciemu padomes, faktiski iznīcināta visa latviešu inteliģence (skolotāji, aktieri, mākslinieki, literāti). Tika iznīcināti ne tikai latvieši, kas strādāja atbildīgos posteņos Komunistiskās partijas aparātā, diplomātiskajā dienestā, saimnieciskajās organizācijās, Sarkanajā armijā, drošības dienestos, bet arī tūkstošiem strādnieku, kolhoznieku, kalpotāju. Visus viņus apsūdzēja par Latvijas u.c. valstu spiegiem, latviešu nacionālistiskās organizācijas dalībniekiem, teroristiem. Kaut nekādi pierādījumi šādām apsūdzībām nekur netika atrasti, viņus arestēja tikai par piederību latviešu tautai.

Līdzīgs liktenis piemēklēja arī poļus, vāciešus, rumāņus, igauņus, somus, korejiešus, ungārus u.c. tautības.

Par represijām pret latviešiem 1937.–1938. gadā oficiāli Latvijā kļuva zināms jau 20. gadsimta 50. gadu otrajā pusē. Bija publicēti vairāki simti rakstu, galvenokārt biogrāfiska rakstura, bez problēmu apkopojuma. Latvijā pagaidām nozīmīgākie materiāli publicēti divās Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmatās (1999 un 2007), kā arī žurnālista A. Auna-Urālieša sastādītajā krājumā “Latviešu saraksti”. Krievijā pēdējos 20 gados izdoti

